Universitat de les Illes Balears

Facultat d'Educació Primària

**Memòria del Treball de Fi de Grau**

# La història de vida d'un infant amb Trastorn Específic del Llenguatge (TEL)

Andrea Marín Perelló

## Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2019-20

DNI de l'alumne: 43469290A

Treball tutelat per Eva Aguilar Mediavilla
Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació.

| | Autor | | Tutor | |
|---|---|---|---|---|
| S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació | Sí | No | Sí | No |
| | ■ | ☐ | ☐ | ☐ |

Paraules clau del treball:
Trastorn; llenguatge; comprensió; expressió, diagnòstic.

# LA HISTÒRIA DE VIDA D'UN INFANT AMB TRASTORN ESPECÍFIC DEL LLENGUATGE (TEL)

*THE LIFE STORY OF A CHILD WITH A SPECIFIC LANGUAGE DISORDER (TEL)*

**Andrea Marín Perelló**

Universitat de les Illes Balears. Facultat d'Educació. Estudis de Grau d'Educació primària.

**Eva Aguilar Mediavilla**

Universitat de les Illes Balears. Facultat d'Educació. Estudis de Grau d'Educació primària.

## RESUM

En Carlos és un jove de 19 anys que forma part d'un nucli familiar estable. Presenta un trastorn específic del llenguatge (TEL) a nivell expressiu i comprensiu, que afecta principalment els components semàntics i pragmàtics. Es tracta d'una discapacitat invisible que va des de la infantesa fins l'edat adulta, la qual roman en el transcurs de la vida de l'infant i millora segons la qualitat-quantitat de l'estimulació rebuda. Es pretén mostrar la vivència d'un infant amb TEL perquè es conegui el procés i la necessitat de conviure amb la diferència, fent saber que la discapacitat forma part de la societat. L'anàlisi de l'estudi s'ha dut a terme a través de la recopilació d'informes metges, dels mestres i especialistes d'en Carlos proporcionats per la família i d'entrevistes personals a alguns familiars del protagonista de l'estudi. A més, s'ha realitzat una entrevista a en Carlos i subproves del llenguatge del CELF-IV per valorar el seu llenguatge actual. Durant l'estudi s'ha pogut comprovar la necessitat d'una estimulació primerenca per la favorable evolució del llenguatge, de la conducta i de l'adquisició d'habilitats socials per a la seva integració a la vida social i laboral. El treball conjunt i col·laboratiu per part de les escoles, els especialistes i la família d'en Carlos ha estat un aspecte fonamental a tenir en compte pel creixement de l'infant amb TEL per caminar junts en la mateixa direcció amb un mateix destí.

**Paraules clau:** Trastorn, llenguatge, comprensió, expressió, diagnòstic.

## ABSTRACT

Carlos is a 19 year old young man who is part of a stable family nucleus. He presents a specific language disorder (TEL) at an expressive and comprehensive level, which mainly affects the semantic and pragmatic components. It is an invisible disability that goes from childhood to adulthood, which remains throughout the child's life and improves according to the quality-quantity of the stimulation received. The aim is to show the experience of a child with TEL so that the process is understood and the need to live with the disability is made known, making it clear that the disability is part of society. The analysis of the study has been carried out through the recollection of medical reports, Carlos' teachers and medical specialists provided by the family and personal interviews to some of the relatives of the subject of the study. In addition, an interview has been conducted with Carlos and CELF-IV language subtests to evaluate their current language. During the study, the need for early stimulation for the favourable evolution of language, behaviour and the acquisition of social skills to their integration into social and working life. The shared and collaborative work by schools, the specialists and Carlos' family has been a fundamental aspect of take into account the growth of the child with TEL to be able to go together in the same direction with the common goal.

**Key Words:** Disorder, language, comprehension, expression, diagnosis.

# Introducció

Els nins i nines amb trastorn específic del llenguatge tenen greus dificultats per expressar-se i/o comprendre a través del llenguatge sense que vagi acompanyat d'altres dificultats mèdiques. Normalment els hi costa comprendre el que els altres li diuen i aprenen a parlar més tard amb relació amb companys de la seva mateixa edat.

El llenguatge és una funció i una destresa que s'aprèn naturalment per una sèrie d'intercanvis amb l'entorn social i sobretot pels intercanvis que s'estableixen entre el nin i l'adult. Els factors que intervenen en l'adquisició del llenguatge són: la imitació, la maduració biològica i la interacció (Woolfolk, 2010). Quan a una persona li manquen aquestes habilitats en absència de dificultats auditives, neurològiques, autisme... podríem estar parlant d'una persona amb TEL. El TEL és una alteració significativa en l'adquisició i desenvolupament del llenguatge, que no està justificat per ninguna causa física, neurològica, intel·lectual ni sensorial, en unes condicions socials adequades (Aguado et al., 2015). Així els nins amb TEL no aprenen el llenguatge per imitació, sinó que li han d'ensenyar. Un nin amb un desenvolupament comú aprèn de manera implícita i un nin amb TEL necessita aprendre'l de manera explícita.

És un trastorn perquè és una alteració en el llenguatge que no està present en la resta dels infants amb desenvolupament normal. Un trastorn del llenguatge és l'anormal adquisició, comprensió o expressió del llenguatge parlat o escrit. El TEL o abans anomenat disfàsia presenta un desfasament cronològic associat a la presència d'anomalies lingüístiques orals que no s'observen en el desenvolupament normal (Monfort & Juárez Sánchez, 1993). El problema pot implicar a tots, un o

alguns dels components fonològic, morfològic, semàntic, sintàctic o pragmàtic del sistema lingüístic (González Blanca, 2018). Per tant, És un trastorn heterogeni que no afecta sempre de la mateixa manera i intensitat a tots els components del llenguatge com són la comprensió, la pronunciació, l'ús de la sintaxis o la capacitat d'ús social del llenguatge i de la comunicació (*La Asociación - Atelcu Cuenca*, 2020). És específic perquè a primera instància afecta a l'àrea lingüística. I és del llenguatge perquè és l'eina que permet a les persones comunicar informació així com organitzar els seus pensaments i expressar les seves emocions (*Asociación TEL Galicia*, 2013).

És considerat un trastorn invisible perquè en molts casos, sobretot si no l'acompanyen altres alteracions més sobresortint com problemes articulatoris o problemes de conducta, és difícil de detectar fins que les demandes lingüístiques, acadèmiques i socials són lo suficientment alarmants (Mendoza, 2001). En aquest sentit, la dificultat comença a sospitar-se als 18 mesos en observar que el llenguatge no apareix o no evoluciona com deuria (García Torres, 2020). Per regla general, als 4 anys ja es podria parlar de possible TEL, per confirmar el diagnòstic als 5 anys. És molt clarificador per al diagnòstic l'evolució de les dificultats del llenguatge després de facilitar una bona comunicació natural o terapèutica (Aguado et al., 2015). Per això quan hi ha una sospita als 18 mesos és millor intervenir per evitar conseqüències majors.

El TEL és una dificultat amb una base genètica molt important, duradora i relativament autònoma per l'adquisició i maneig del codi lingüístic. És una dificultat innata que es manifesta des de l'inici del desenvolupament lingüístic del subjecte i que un percentatge molt alt està present en altres membres de la família. És un trastorn durador perquè acompanya al subjecte de forma manifesta al llarg de la seva vida, o bé, en molts casos pot presentar-se amb menor gravetat, després d'una relativa "normalització" dels recursos lingüístics formals amb el pas dels anys i amb l'ajuda de les intervencions logopèdiques. Es destaca que el TEL és una afectació relativament autònoma en el desenvolupament del llenguatge ja que no depèn d'un dèficit sensorial, motriu, intel·lectual o socioemocional que ho justifiqui (Crespo-Eguílaz & Narbona, 2006).

Els nens en edat preescolar amb trastorn específic del llenguatge podrien: trigar més a agrupar paraules en oracions; tenir dificultat per a aprendre noves paraules i conversar; tenir dificultat per a seguir instruccions, perquè no entenen les paraules; i presenten errors gramaticals al parlar (Aguilar-Mediavilla, 2004). També presenten més permanència de la repetició abans de contestar, la dificultat en el maneig dels pronoms personals més enllà dels 4 anys, la dificultat en repetir i en recordar enunciats llargs i l'heterogeneïtat del lèxic (Monfort & Juárez Sánchez, 1993). Alguns infants presenten grans dificultats per emmagatzemar paraules en la seva memòria i en l'evocació de paraules, essent incoherents els seus discursos. Empren sovint frases fetes que no tenen a veure amb el context (Monfort & Juárez Sánchez, 2004). També poden presentar dificultats en la memòria verbal a curt termini i aquest fet fa que tinguin problemes per retenir les representacions de les formes fonològiques. En l'actualitat es pretén establir la diferenciació dels subtipus de TEL en funció de les àrees de processament lingüístic afectades, és a dir, atenent als processos psicològics de comprensió i/o expressió o a les dimensions lingüístiques de fonologia, morfologia, sintaxis, semàntica i pragmàtica (Crespo-Eguílaz & Narbona, 2006).

Un nin amb TEL tindrà dificultats per comunicar-se amb els altres, provocant-li frustració que tampoc pot verbalitzar. Poden aparèixer problemes de comportament per no poder expressar els seus desitjos i/o les seves inquietuds amb normalitat. Tindran dificultats en l'aprenentatge en general i específiques de lectoescriptura (*La Asociación - Atelcu Cuenca*, 2020).

Són infants que necessiten una reeducació logopèdica que acceleri la seva evolució espontània excessivament lenta posant en perill la seva escolaritat i la seva integració social (Monfort & Juárez Sánchez, 1993). La major part dels programes d'intervenció intenten reforçar la informació auditiva (ja que tenen dificultat en el processament de la informació que els arriba al cervell a través de l'oïda)

amb informacions paral·leles utilitzant el canal visual, tàctil o propioceptiu. També consideren el llenguatge escrit com un sistema augmentatiu al servici del llenguatge oral.

Per nins amb TEL aprendre a llegir i/o a escriure pot servir per: comunicar continguts verbals, substituint a la parla, facilitar la producció de llenguatge oral, com sistema augmentatiu de visualització i inducció i representar enunciats, servint així de suport a la comprensió o inclús a conductes socials adequades. Els nins que no empren bé el llenguatge com eina de comunicació social tampoc entenen les relacions socials. El llenguatge escrit suposa de nou una eina molt valuosa (Monfort & Juárez Sánchez, 2004).

El pronòstic amb reeducació primerenca, és positiu, però les seqüeles, tant en el llenguatge oral com en el llenguatge escrit, s'estenen més enllà del període d'educació infantil (Monfort & Juárez Sánchez, 1993). Dos dels factors pels que el TEL pot persistir o millorar són la qualitat de l'entorn sociofamiliar i la qualitat-quantitat de teràpia del llenguatge rebuda (Gortázar, 2017).

El TEL es perllonga en l'adolescència podent deixar seqüeles significatives en l'edat adulta (*La Asociación - Atelcu Cuenca*, 2020). Els adolescents amb TEL presenten problemes socials i conductuals. Els joves experimenten un major grau d'estrès socials, encara que tenen bones habilitats socials i gaudeixen d'una acceptació social positiva. (Arnedo Montoro et al., 2001).

Hem d'educar infants diferents a partir de la seva diferència. Ells viuen "la seva normalitat" en un món que entenen de manera més senzilla que nosaltres. L'objectiu és l'adaptació d'aquests joves dins la normalitat per aconseguir la major autonomia possible i que siguin feliços (Monfort et al., 2014).

Per això el nostre objectiu és conèixer la història de lluita i superació d'en Carlos per tal d'aportar una petita història de les milions que hi ha sobre els nins amb discapacitat amb l'experiència de la seva família per ajudar a persones que puguin pensar que estan soles. I, conscienciar que una discapacitat no pot desaparèixer però pot millorar de tal manera que paregui quasi inexistent gràcies a una estimulació primerenca i la implicació de la família. Aquest objectiu general es concretarà en diferents objectius específics com presentar el context familiar d'en Carlos donant a conèixer el seu nucli familiar, el lloc que ocupa en Carlos i la situació familiar estable, ja que una altra realitat familiar podria dur a una evolució diferent del nin. És important saber el camí que es va seguir per arribar al diagnòstic, saber qui i/o com s'adonaren que alguna cosa li passava a en Carlos. El seu desenvolupament i comportament no entraven dins el que podem considerar que no eren "comportaments normals" i quin va ser el camí seguit de metges i especialistes per arribar al diagnòstic. És convenient desenvolupar l'evolució de la comunicació i el llenguatge d'en Carlos, veure i conèixer el progrés que dia a dia feia en el seu desenvolupament lingüístic, entre d'altres; ja que, una de les característiques dels nins amb TEL és que parlen molt més tard mostrant un desfasament del llenguatge amb la resta dels companys.

Les famílies que tenen un nin amb discapacitat passen per diferents etapes emocionals. Es pretén mostrar com pot afectar un nin amb discapacitat dins una família. La discapacitat no només afecta a l'infant que ho pateix si no també a les persones que li fan l'acompanyament en el procés. Encara que no de la mateixa manera i intensitat, afecta a tots, a la mare, al pare i als germans. L'autoestima d'aquests nins és un factor molt important per a la seva evolució dins l'àmbit de l'educació als centres. Conèixer la relació entra família/escola és un aspecte a destacar. És necessària una bona coordinació entre família i escola per poder ajudar a créixer a aquests nins. Són persones que en silenci pateixen molt i és per aquest motiu la importància d'una bona coordinació per fomentar i alimentar l'autoestima.

Integrar les persones amb discapacitat dins la societat i el món laboral, és un punt fonamental per a ells. Una vegada saps que alguna persona té una discapacitat, és imprescindible que la gent que l'envolti sigui conscient del que té i el tracte que manifestin cap a aquestes persones estigui enfocat a

la paciència i dedicació. Encara que aquesta dificultat no és visible físicament en el cas d'en Carlos, està present i condiciona les seves relacions.

# Mètode

*Participants*

L'estudi de cas es centra en el Carlos, un jove de 19 anys, que en aquests moments, va evolucionant favorablement després d'un llarg camí de metges i especialistes. Per tant, és un jove capaç de contar la seva experiència, essent així el protagonista de l'estudi. En Carlos presenta un trastorn específic del llenguatge a nivell expressiu i comprensiu que afecta principalment els components semàntics i pragmàtics. De la mateixa manera, les persones amb TEL presenten dificultats per entendre el comportament social dels altres i per tant ajustar el seu propi comportament. Els hi manquen habilitats socials i els hi costa manejar les emocions, com és el cas d'en Carlos. Amb molt esforç i després de reconèixer la seva discapacitat com a definitiva ha aconseguit ser auxiliar d'infermeria i està totalment integrat dins el món laboral, a més del social i familiar.

La família va ser conscient de que en Carlos no presentava un desenvolupament com els altres infants devers els 2 anys de vida. No va parlar fins que no va tenir 4 anys. La primera persona en adonar-se compte va ser el padrí matern, ja que observava que el seu comportament no era com els dels altres nens del seu entorn. No parlava, no entenia, no mirava als ulls i jugava sempre amb les seves mans. Els cridava l'atenció la gran memòria visual que tenia. A partir d'aquell moment, començaren a actuar. El nucli familiar d'en Carlos està compost per 5 membres, el pare, la mare i dues germanes. El nivell sociocultural de la família es pot considerar mig-alt. El pare és administratiu i propietari d'una empresa de promoció i construcció d'habitatges on sempre està en constant formació pel reciclatge de l'empresa. La mare és Diplomada en Professorat d'Educació General Bàsica en l'especialitat de Filologia. La germana gran estudia el quart any de la carrera d'educació primària, i la petita, cursa el tercer curs d'educació secundària obligatòria.

Pel que fa als antecedents familiars no hi ha cap membre diagnosticat de TEL, però si hi ha hagut sospites de dos cosins germans per part de la mare per les dificultats que presentaren i presenten en el desenvolupament del llenguatge i la relació amb els altres.

*Instruments*

Per a la realització de l'estudi de cas s'han consultat proves mèdiques, informes de resultats i conclusions. Aquestes han estat: la primera prova auditiva de l'otorrinolaringòleg de l'any 2003, l'informe de neurologia amb les proves de TAC, analítica, electroencefalograma i PEATC de l'any 2004, l'informe sobre la col·locació de drenatges de l'otorrinolaringòleg de l'any 2004, l'informe audiològic realitzat per la unitat de prevenció de malalties de l'oïda de l'any 2005, prova de biologia molecular per descartar el síndrome de x fràgil de l'any 2005 i les proves mèdiques realitzades a l'hospital Sant Joan de Déu de Barcelona dels anys 2005 i 2006.

Informes escolars de les tutores, logopedes, pedagogues terapeutes i psicopedagogues durant tota la seva escolarització a Educació Infantil i Primària, període que va de l'any 2003 al 2012. Entre aquests es troben informes psicopedagògics de l'orientadora educativa del CEIP Son Ferriol de l'any 2012 i de l'orientadora del IES Josep Mª Llompart dels anys 2015 i 2016.

També, s'han consultat informes d'especialistes externs a l'escola. Com, informes psicològics del servei de valoració i atenció precoç del centre base de l'any 2004 al 2017, informes logopèdics de na Marina Llobera O'brien de l'any 2004 al 2015, informe de psicodiagnòstic, de tractament psicoterapèutic i de la seva evolució dels anys 2004, 2005 i 2006, i informes d'avaluació i orientació del logopeda Marc Monfort realitzats al centre Entender y Hablar de Madrid dels anys 2006, 2012 i 2016.

Tots els documents i informes consultats han estat proporcionats per la família d'en Carlos.

La mare d'en Carlos enregistrava l'evolució del seu fill, aquesta evolució observada per la mare se m'ha proporcionat en forma d'escrits, els quals també s'han utilitzat. Aquests constaven de l'enregistrament de l'evolució del llenguatge, del nou vocabulari que anava adquirint, d'expressions que verbalitzava i entenia, del desenvolupament en el joc i de la comunicació d'en Carlos en l'entorn familiar i amics mes propers després de les operacions de drenatges de l'any 2003 al 2004.

A més, s'han proporcionat i visualitzat gravacions d'algunes sessions de logopèdia realitzades amb na Marina Llobera O'brien de diferents anys per veure l'evolució de l'any 2005 al 2007 i l'any 2013.

També s'ha utilitzat informació proporcionada directament de la família. Per a recollir la informació d'alguns membres de la família d'en Carlos s'ha utilitzat l'eina de l'entrevista, aquesta va ser realitzada individualment a cada un dels membres. Especialment, a la mare (ANNEX 1.), al padrí (ANNEX 2.) i a en Carlos (ANNEX 3.), el protagonista de l'estudi. A més, a en Carlos se li ha realitzat la prova CELF-IV que arriba fins als 21 anys per avaluar el seu llenguatge actual. Va constar de quatre proves: recordant oracions (ANNEX 4.), formulant oracions (ANNEX 5.), classes de paraules receptives i expressives (ANNEX 6.) i definicions de paraules (ANNEX 7.).

*Procediment*

Primerament per a la realització de l'estudi es va dur a terme la recopilació de documents i informes mèdics, escolars i d'especialistes, i dades de contacte amb alguns mestres i especialistes que ens va facilitar la mare d'en Carlos ja que encara estableix contacte amb ells. La família d'en Carlos ha estat una font d'informació essencial, sobretot per part de la mare i el padrí matern. La mare va ser la

primera en reaccionar i actuar junt amb metges, especialistes i escoles, la qual observava molt detingudament al seu fill enregistrant tot el que considerava oportú per comunicar als especialistes.

L'estudi també està compost per una nombrosa quantitat de metges com pediatres, otorrinos, neuròlegs (un d'ells de l'hospital Sant Joan de Déu de Barcelona), neuropediatres i la unitat de prevenció de malalties de l'oïda. Es va procedir a consultar les diferents proves mèdiques realitzades a en Carlos i els resultats i conclusions reflectits en els diferents informes metges, per veure quines varen ser les primeres passes que va realitzar la família, on començaren a descartar altres patologies.

Altres fonts d'informació han estat d'especialistes com del logopeda, mestre i PT, Marc Monfort del centre Entender y Hablar de Madrid. La logopeda i pedagoga-terapeuta Marina Llobera O'brien. Psicoterapeutes i la psicòloga del servei de valoració i atenció precoç del centre base. Completant l'estudi amb les psicopedagogues, tutores com Catiana Bibiloni Ribas, logopedes com Begoña Pizà Vich, pedagogues-terapeutes com Miriam Montes Guidux, entre d'altres, del CEIP Son Ferriol. I l'orientadora educativa de l'IES Josep Mª Llompart. Després de la lectura de la majoria d'informes, es va demanar l'autorització a alguns especialistes i mestres per poder mencionar el seu nom complet en aquest estudi. A més, es va demanar a la logopeda Marina Llobera O'brien, la possibilitat d'adquirir evidències de l'evolució d'en Carlos, ja que va tractar amb ell durant tot el seu procés i enregistrava alguna de les sessions en vídeo.

Es va decidir fer primer una entrevista a la mare d'en Carlos. Després de les seves respostes i aportacions es va considerar important fer una següent entrevista al padrí matern, ja que destacava que va ser el primer en adonar-se compte que alguna cosa li passava a l'infant.

Les entrevistes varen ser realitzades de manera presencial i a través de videoconfèrencia degut a les circumstàncies d'aquell moment. Abans es va autoritzar la seva participació. Les preguntes es varen facilitar abans als entrevistats per poder mantenir una conversació més fluïda sabent de que tractaven seguint així un fil conductor. Es va consentir que les conversacions poguessin ser gravades per després ser transcrites.

Els participants d'aquestes, a més de respondre les preguntes prèvies, pogueren afegir diferents aportacions que consideraven que eren imprescindibles pel cas concret d'en Carlos.

Fetes les dues entrevistes es va prosseguir a la lectura i anàlisis de la resta de documents. Aquesta vegada dels mestres i especialistes tant de l'escola com d'especialistes externs a l'escola. D'aquesta manera es va poder observar com es va gestionar l'etapa educativa i el seu continu procés. Després es va dur a terme la visualització de les evidències en format vídeo per poder comprendre d'una manera més visual les evolucions i quin nivell lingüístic adquiria en cada fase del seu desenvolupament.

La darrera entrevista se va realitzar al protagonista de l'estudi, ja que és conscient de la seva dificultat des de que cursava 5è de Primària i comprèn les característiques i les limitacions que suposa tenir TEL. Per realitzar-la es va seguir el mateix procediment explicat anteriorment. En aquest cas deixarem les preguntes de l'entrevista una mica més a part. Va ser una manera d'introduir-la, i parlarem durant un temps perllongat sobre el que ell va considerar important, com anècdotes i experiències.

Després de les entrevistes es va realitzat la prova del llenguatge a en Carlos. Cada una de les subproves del CELF-IV va ser realitzada en un matí de dies diferents per a que pogués estar més concentrat. Les respostes de les proves varen ser enregistrades en àudio per donar fluïdesa. Es va haver de proporcionar un suport visual, es varen haver d'escriure les quatre paraules, a la prova classes de paraules perquè presentava dificultats per recordar-les. Finalment, tot es va enregistrar al full de registre observant els ítems de cada una d'elles.

# Resultats

Arribar al diagnòstic d'en Carlos va ser un camí que va durar 2 anys entre metges i especialistes. L'antecedent que presentava en Carlos era que als 8 mesos va patir un traumatisme craneo-encefàlic amb commoció a causa d'un cop al cap provocat per una caiguda, de la qual es va recuperar favorablement (ANNEX 1.).

El primer en adonar-se compte que alguna cosa passava va ser el seu padrí matern (ANNEX 2.), en Carlos tenia quasi 2 anys. Destacava que quasi no xerrava i que sempre estava tot sol. Als dos anys i mig deia poques paraules, no entenia res del que li deien i parlava amb jergafàsia o repetia el que escoltava (TAULA 1.).

Es va començar un camí llarg, ple de proves: TAC, analítica, electroencefalograma i potencials evocats amb el seu neuropediatra. Els resultats del TAC i l'analítica varen ser normals. En canvi, a l'electroencefalograma aparegueren mínims signes irritatius temporo occipitals drets. Els potencials evocats va ser la prova que va sortir més alterada. La prova consistia en veure com els sons arribaven al seu cervell. Es va detectar una afectació endococlear la qual li provocava problemes d'audició, on l'oïda dreta estava molt més afectada que l'esquerra. Detectada aquesta anomalia, acudiren a l'otorrino i amb pocs mesos l'operaren tres vegades de drenatges. Realitzades les intervencions quirúrgiques es va ser conscient que els primers anys de vida d'en Carlos quasi no hi va sentir. Després de les intervencions s'adonaren de com s'espantava dels sons com del telèfon mòbil, dels globus quan explotaven, dels llocs on hi havia molta gent i aquestes parlaven alt (ANNEX 1.).

Un cop feta aquesta passa, pensaren haver solucionat la dificultat que presentava en Carlos en el seu llenguatge, però passats 6 mesos, veren que persistia l'absència de llenguatge. Va ser quan na Begoña Pizà, logopeda del CEIP Son Ferriol, va derivar a la família a l'IBAS (Institut Balear d'Assumptes Socials) per fer una valoració amb la psicòloga del servei de valoració i atenció precoç del centre base. La logopeda Begoña va fer unes primeres conclusions on destacava que en Carlos presentava un retard greu del llenguatge tant comprensiu com expressiu, a més de mancances importants de la comunicació i pragmàtica. En aquell moment, no presentava joc simbòlic, però si una jerga sense cap finalitat comunicativa, repeticions, un joc molt mecànic i estereotipat, rebequeries de forma ocasional, responia si/no, presentava un vocabulari bàsic, començava a fer construccions molt senzilles de dos elements i tenia una gran memòria visual (TAULA 1 i 2.).

La psicòloga de l'IBAS va convocar a una altra psicòloga d'un altre centre per tenir més seguretat alhora de descartar si es tractava d'un retràs greu del llenguatge o d'un possible trastorn generalitzat del desenvolupament. Es va acabar parlant de que presentava una dificultat de comunicació i llenguatge. La psicòloga va aconsellar a la família que en Carlos hauria d'acudir freqüentment a sessions logopèdiques, d'aquesta manera els va derivar a na Marina Llobera O'brien.

Na Marina Llobera és la logopeda d'en Carlos des dels 3 anys i, fins els 16 anys ha acudit a sessions. Actualment, no assisteix a sessions de logopèdia però sempre estan en contacte i si puntualment ho necessita, hi acudeix (ANNEX 3.). Va observar un clar dèficit comunicacional, no cercava la interacció amb els altres, no participava en activitats lúdiques, no presentava contacte visual però si moviments estereotipats com l'aleteig i continus sons guturals i crits. Lingüísticament presentava una jergafàsia intercalant alguna paraula automatitzada que anava repetint sense sentit i no hi havia un

reconeixement del “jo” ni de les altres persones del seu voltant. Una vegada que na Marina Llobera es va posar en contacte amb el neuropediatra d’en Carlos, varen decidir que el millor era fer una feina coordinada junt amb una psicoterapeuta.

La psicoterapeuta va considerar que presentava un trastorn en el vincle afectiu amb els altres, poca necessitat de comunicar-se i tendència a l’aïllament. Aquests comportaments pareixien tenir relació amb les seves dificultats cognitives i amb la dificultat auditiva que va presentar.

Alhora, seguien fent revisions periòdiques de control audiològic amb l’otorrino. Per seguir completant l’estudi pel diagnòstic, el neuropediatra va trobar adient fer-li la prova del síndrome de x fràgil, el resultat del qual va ser normal.

Aquests processos es dugueren a terme durant l’etapa d’educació infantil. Els pares, els mestres i els especialistes de l’escola tenien reunions periòdicament, els quals mantenien contacte amb els especialistes externs a l’escola. Amb la mare, al ser la més implicada, establiren un quadern de comunicació amb l’escola i un altre amb la logopeda externa per poder fer conversa amb ell (ANNEX 1.). Des dels 4 anys, en Carlos va ser considerat un infant amb necessitats educatives especials (NEE) on sempre ha tingut suport de l’AL i la PT durant tota la seva escolarització.

L’evolució del llenguatge (TAULA 1.) i els comportaments (TAULA 2.) d’en Carlos eren observats i enregistrats per la mare, els quals compartia amb els mestres i especialistes. En finalitzar l’educació infantil tant l’escola com els especialistes externs varen visualitzar i apreciar una evolució positiva. En Carlos ja era capaç d’interactuar i cercar al receptor, començava a desenvolupar el joc simbòlic, podia mantenir un breu temps l’atenció i produïa frases simples on ja començava a tenir consciència del “jo” i del “tu”, ja que abans parlava d’ell en tercera persona. El seu llenguatge era un poc més coherent i contextualitzat però continuava amb la dificultat d’expressió i comprensió, encara que mostrava la necessitat de comunicar-se amb els altres. Mantenia un poc més de contacte visual i inclús a vegades es mostrava col·laborador.

| | **3 anys** | **4 anys** | **5 anys** |
|---|---|---|---|
| **Comprensió i expressió** | No era capaç de respondre si/no. | Respon si/no sense comprensió. | Respon si/no, comença a tenir comprensió. |
| | Fa repeticions. | Continua fent repeticions. | No fa tantes repeticions, comença una lleugera comprensió. |
| | Falta comprensió. | Entén ordres senzilles amb un gest. | Comença a entendre ordres senzilles verbals, de rutines ja treballades. |
| | Jergafàsia. | Capaç de reproduir una paraula. | Construeix oracions de dues paraules. |
| | Parla d’ell en tercera persona. | Segueix parlant d’ell en tercera persona | Comença a tenir consciència del jo i del tu. |
| | No assenyala. | Assenyala amb el dit. | Assenyala dient una paraula. |

***TAULA 1. La comprensió i expressió d’en Carlos a l’etapa d’educació infantil***

| | 3 anys | 4 anys | 5 anys |
|---|---|---|---|
| **Conducta** | No contesta ni presta atenció. | Comença a contestar quan diuen el seu nom. | Escolta, contesta i respon. |
| | No demana ajuda a l'adult. | Comença a demanar ajuda a l'adult. | Demana ajuda a l'adult. |
| | No manté contacte visual. | Comença a centrar la mirada amb qui parla. | Es capaç de mantenir el contacte visual un breu temps. |
| | Fa rebequeries. | Fa rebequeries i es mossega la mà davant una frustració o quan es posa content. | S'enfada sovint i crida. |
| | No presenta joc simbòlic. | Comença a tenir joc simbòlic. | Té joc simbòlic. |

***TAULA 2. L'evolució de la conducta d'en Carlos a l'etapa d'educació infantil***

La mare d'en Carlos va voler conèixer diferents opinions d'altres especialistes. Ho va comunicar a la pediatra i els va derivar a l'hospital Sant Joan de Déu de Barcelona. El neuropediatra de Barcelona li va tornar a repetir algunes proves i va afegir la de la determinació de creatina en el cervell i el resultat va ser normal. Els resultats varen corroborar que es tractava d'una disfàsia mixta, d'expressió i comprensió (en aquell moment encara no es denominava com a TEL). Va remarcar que es tractava d'un trastorn invisible que no es detectava amb proves físiques però aquests infants tenen la part esquerra del cervell afectada i les connexions neuronals en el cas d'en Carlos es feien amb 3 anys de retard no coincidint amb la seva edat cronològica. El tractament era la contínua estimulació des de casa, l'escola i els especialistes externs. La seva evolució dependria de la màxima estimulació possible.

La mare va tenir l'oportunitat de conèixer al logopeda Marc Monfort del centre Entender y Hablar de Madrid (ANNEX 1.). Va decidir que volia que el seu fill anés al seu centre, per conèixer la seva opinió del diagnòstic d'en Carlos. Els resultats d'en Marc Monfort varen ser que efectivament es tractava d'una disfàsia mixta de comprensió i expressió tant oral com escrita, que afectava principalment als components semàntics i pragmàtics. En Carlos tenia dificultats per entendre el que xerraven i el que llegia i per expressar-se, s'inventava verbs i col·locava preposicions i pronoms on no pertocaven canviant així el sentit de la frase. A més, tenia un coeficient intel·lectual normal-baix i presentava un desfasament en l'edat del llenguatge de 3 anys. En quant a la pragmàtica calia avançar-se davant qualsevol situació nova que anés a viure, així com ensenyar-li a adaptar el llenguatge a diferents contextos. En quant a la semàntica presentava greus dificultats en l'ús adequat de les paraules si es modificava la situació. Si no podia visualitzar o tocar l'objecte no era capaç de generalitzar el vocabulari. L'aprenentatge de les paraules l'efectuava de manera mecànica. El que sobreentenia, anava amb segones intencions o era abstracte, com els sentiments, no aconseguia captar-ho. Les seves dificultats no es limitaven al simple maneig del codi, si no que afectaven també al desenvolupament d'habilitats socials.

En Marc Monfort va veure un bon pronòstic per l'estimulació primerenca que havia rebut i rebia i perquè en Carlos tenia moltes ganes d'aprendre. Acudien al centre Entender y Hablar cada vegada que finalitzava una etapa escolar per fer una nova valoració de l'evolució d'en Carlos. En Marc Monfort sempre ha estat a disposició dels mestres, dels especialistes externs i de la família, col·laborant i oferint orientacions per una bona evolució d'en Carlos.

A l'etapa d'educació primària es continuava amb les sessions de logopèdia, psicoteràpia, revisions d'otorrino i neuropediatria i amb els suports de PT i AL a l'escola. Es ressaltava una evolució respecte a la comunicació i a l'expressió emocional. Presentava certs rituals en el seu comportament, amb tendència a la repetició d'activitats i situacions. Acceptava els límits i respectava les normes i començava a expressar situacions viscudes i experiències pròpies. A l'escola quasi no feia ús del llenguatge però si començava a relacionar-se amb els companys. El contacte ocular era més freqüent.

Les seves dificultats per recordar varen millorar a arrel de que en Carlos acudís durant tres anys a dos osteòpates diferents que feien feina de manera coordinada. El seu treball consistia en massatges sacre-cranials que feien fluir els líquids cefalorraquidis d'un hemisferi a l'altre del cervell. A partir d'aquí, va començar a memoritzar els noms dels seus companys de classe ja que abans se li oblidaven. També va començar a recordar, ja era capaç de recordar el que havia dinat un dia i contar-ho el mateix vespre. Abans aquests fets no eren possibles (ANNEX 1.).

La lectoescriptura la va assolir de manera mecànica. Al principi no tenia comprensió de la majoria de les paraules i amb el temps començava a tenir més comprensió de frases i d' instruccions curtes però pel contrari la seva gran memòria visual feia que quasi no fes faltes d'ortografia. La morfo-sintaxis es treballava per utilitzar correctament els diferents temps verbals, ja que s'expressava amb infinitius. Les preguntes concretes les entenia millor que les que implicaven un grau d'abstracció. Tenia dificultats per generalitzar noves estructures de frases i les regles gramaticals, com la concordança i l'ús de preposicions i adverbis. Simultàniament es treballava el reconeixement i limitació de conductes, reaccions emocionals exagerades i que fos capaç d'enfrontar-se a un problema quotidià.

En acabar l'etapa d'educació primària en Carlos realitzava les activitats pròpies del seu nivell amb adaptacions, sobretot a nivell mecànic, presentant dificultats en les que implicaven comprensió. Aprenia el vocabulari de forma específica ja que no era capaç de deduir significats a través del context. Era literal en la interpretació de missatges, presentava dificultats per captar el doble sentit de les paraules, bromes i metàfores. El llenguatge oral va evolucionar positivament, especialment en els aspectes semàntics i en menor grau, en els pragmàtics. Apareixia un desfasament intel·lectual més general on es mantenien limitacions en les interaccions socials; ja que li mancaven habilitats socials. Va ser un infant molt acceptat pel seu grup-classe (ANNEX 3.) en tota l'escolarització d'infantil i primària. En el seu perfil es varen adquirir punts forts com l'actitud enfront al treball escolar, la seva bona adquisició del llenguatge escrit i la capacitat d'autonomia personal.

Iniciada l'educació secundària obligatòria (ESO), en Carlos va continuar tenint suports i les adaptacions pertinents on la mare continuava col·laborant. Aquesta etapa no va ser fàcil per en Carlos ja que tenia molts de mestres nous i nous companys els quals no eren conscients de la seva discapacitat, la qual cosa en ocasions, derivava en situacions de burla per part dels seus companys (ANNEX 1.). A pesar de les circumstàncies, va superar l'etapa d'ESO amb adaptacions curriculars no significatives on va aconseguir amb èxit la titulació, al igual que la resta dels seus companys. Al finalitzar aquesta etapa continuava amb dificultats per entendre vocabulari i el seu ús. Quan no entenia alguna cosa, no demanava ajuda i després a casa mostrava la seva ansietat (ANNEX 1.). També presentava dificultats en el maneig dels recursos lingüístics i cognitius a l'hora del seu discurs, no essent coherent, fent errors gramaticals d'omissió, sobretot de verbs i preposicions, i d'addicció que en ocasions provocaven un canvi en el significat del missatge.

Era sensible i afectuós i davant situacions que eren desconegudes o no reconeixia, contestava amb rialles desmesurades o amb el silenci. Diferenciava lo correcte de lo inadequat, sempre i quan s'hagués treballat de manera individualitzada i la seva comprensió era literal. El seu nivell lingüístic continuava per davall en camps com el morfosintàctic, semàntic i pragmàtic, al d'altres joves amb la seva mateixa edat cronològica, manifestant-se un desfasament curricular respecte a ells.

El llenguatge és un element que regula el nostre comportament i facilita la comprensió en l'aprenentatge. En Carlos era conscient de les seves carències i feia qualsevol cosa per parèixer-se als seus companys, amagant reaccions, emocions, dubtes, provocant-li una gran inseguretat, problemes de comprensió i assimilació d'altres formes de comunicació dins la societat. Els mestres destacaven que era un alumne molt responsable, treballador, exigent i perseverant. Necessitava tenir-ho tot estructurat i previst essent poc flexible als canvis.

L'evolució va ser positiva arribant a aconseguir un nivell acadèmic molt adequat per l'orientació cap a una formació professional, habilitats de conversació adequades per la seva vida quotidiana i un control satisfactori de les alteracions emocionals i conductuals. Als estudis de formació professional d'auxiliar d'infermeria no va tenir cap tipus de suport però si la comprensió dels mestres que eren coneixedors de les seves dificultats. D'aquesta manera, amb constància i dedicació, en Carlos va acabar els estudis amb èxit.

El que si sabem és que en Carlos és un jove que necessita suport i un seguiment fins l'edat adulta, amb bon pronòstic si el rep, el que no significa la desaparició de les seves dificultats (ANNEX 3, 4, 5, 6 i 7), si no el seu control i superació. Des dels 16 anys, la seva dificultat ha estat considerada com una discapacitat definitiva. Aquest reconeixement va fer possible que a l'hora d'integrar-se dins el món laboral, el personal de feina sabés de les dificultats d'En Carlos, tenint més paciència i comprensió cap a ell. Actualment, amb 19 anys, és un jove que fa feina a una residència d'ancians i degut a la seva bona feina, responsabilitat, optimisme i alegria ja és fix a la feina. També conserva un grup d'amics de l'institut, que sempre han respectat les seves dificultats (ANNEX 3.).

La família és el nucli on es viuen totes les experiències i emocions de l'infant, la qual cosa pot repercutir en ella. Quan una família té un fill amb necessitats educatives especials, no és fàcil l'acceptació i afecta a totes les persones que envolten a l'infant. La mare va passar per totes les etapes que comporten aquest dol. Aquestes són: la negació, la culpabilitat, les depressions, l'enuig, l'acceptació i la col·laboració en la recerca i l'ajuda. També va afectar de manera especial a la germana gran d'en Carlos, arribant a presentar una disfèmia (ANNEX 1.).

Per analitzar l'evolució del llenguatge d'en Carlos se li varen realitzar quatre subproves del CELF-IV. En la prova recordant oracions es va observar que recordava el vocabulari proper a ell, i el que no coneixia l'ometia (ANNEX 4.). Presentava dificultats per recordar oracions llargues i quan les repetia solia afegir el pronom "le" i la preposició "de". La prova que consistia en formular oracions, al principi, construïa frases curtes i senzilles (ANNEX 5.). A mesura que avançàvem en la prova era capaç de formular oracions llargues i amb un llenguatge elaborat. Es veu com persisteixen les dificultats de la concordança de gènere "La tienda de las bicicletas nunca está abierto", en oracions on apareixen conjuncions coordinades, subordinades i adverbis. Aquest fet feia que al llegir les oracions que havia formulat no tinguessin sentit "Los chicos llegaran de sus hogares tan pronto como estando en la calle". Va necessitar un suport visual per recordar les quatres paraules en la prova de classes de paraules (ANNEX 6.). Les seves construccions eren llargues i elaborades però va presentar dificultats alhora d'agrupar-ne algunes d'elles, ja que no coneixia el seu significat, com la paraula "elevarse". Li continua mancant vocabulari encara que té molt de vocabulari nou adquirit. En la darrera prova, la qual consistia en definicions de paraules continuava realitzant explicacions llargues i amb un llenguatge elaborat (ANNEX 7.), com per exemple la utilització de l'expressió "horarios establecidos". Coneix el significat de les paraules properes a ell o que li han ensenyat. Les que no ha escoltat, ni treballat no les té integrades en el seu vocabulari. Molts d'aquests aspectes es continuen treballant a casa, ensenyant en en Carlos nou vocabulari i a fer construccions de frases d'una manera adequada.

Actualment, podem comprovar com en Carlos presenta un llenguatge que ha evolucionat però que evidencia la permanència de la seva dificultat, la qual no l'impedeix desenvolupar una vida social adequada, tranquil·la i feliç (ANNEX 3.).

# Discussió i Conclusions

En Carlos presenta un diagnòstic de trastorn específic del llenguatge comprensiu i expressiu en el llenguatge parlat i escrit, que afecta principalment els components semàntics i pragmàtics. El trastorn específic del llenguatge és un trastorn del desenvolupament del llenguatge, la qual cosa significa que els seus símptomes apareixen per primera vegada en la infància. Això no vol dir que el problema desapareix a mesura que els infants creixen. Al contrari, és probable que el problema, que és evident en la infància, continuï, però canvia amb el desenvolupament de l'infant (Aguilar-Mediavilla, 2004). El TEL és una dificultat que pot millorar però no desaparèixer, com hem pogut observar en aquest estudi de cas. Per aquest motiu, el llenguatge actual d'en Carlos s'ha avaluat a través de les proves CELF-IV, on podem observar com el dèficit en la comprensió oral persisteix, a més de la dificultat en l'ús de frases passives, subordinades, coordinades i negatives. De igual manera persisteix la utilització de pronoms i preposicions on no pertoquen canviant el sentit de l'oració, la invenció de temps verbals i la manca de vocabulari, encara que en té molt d'assolit.

La dificultat va començar a presentar-se des d'una edat primerenca, devers els 18 mesos on el seu llenguatge era inexistent. Entre els 2 i 4 anys és quan es poden detectar trastorns d'àrees emocionals i de comportament, aspectes del desenvolupament i habilitats socials i el referent a l'educació i a l'aprenentatge (*DÍDE*, 2014). Va ser als 4 anys quan es va confirmar el diagnòstic de trastorn específic del llenguatge (TEL) d'en Carlos.

Per arribar al diagnòstic, es va realitzar un estudi exhaustiu per part dels metges, per tal d'esbrinar si hi havia alguna anomalia física, la qual no va aparèixer. La seva dificultat es tracta d'un trastorn invisible. El TEL no es pot detectar amb cap prova mèdica; però les dificultats del llenguatge són una realitat. Per tant, aquesta discapacitat, es tracta d'una discapacitat invisible que pot passar desapercebuda derivant així en un infant poc xerrador, poc interessat en les converses dels altres. Aquesta falta d'interès pot obeir al fet que no capti adequadament el que els altres diuen en la seva comunicació habitual. En alguns casos, aquesta invisibilitat pot durar temps, fins i tot anys, fins que es fa necessària una avaluació profunda del llenguatge per a determinar les possibles causes de problemes persistents d'aprenentatge o de conducta. En aquest cas ens trobem amb dificultats de llenguatge no sospitades prèviament que, en moltes ocasions, corresponen a un quadre de TEL (Mendoza, 2019). La invisibilitat del TEL també fa referència a l'assignació de recursos per a la seva investigació, en comparació amb altres trastorns de menor o similar prevalença (Mendoza, 2019). És considerable augmentar els recursos per investigar els casos de TEL per poder rebre ajudes tant en el món educatiu com en el laboral. Aquesta dificultat no ha de ser invisible pels nostres ulls.

L'estimulació primerenca que va rebre va ser molt beneficiosa per la seva evolució i millora. A més de la qualitat, també va ser important la quantitat de sessions rebudes tant logopèdiques com terapèutiques per avançar i millorar el seu llenguatge, la relació amb l'entorn i les seves conductes. L'atenció primerenca tracta del conjunt d'intervencions dirigides a la població infantil de 0 a 6 anys, a la família i a l'entorn, que tenen per objectiu donar resposta el més aviat possible a les necessitats transitòries o permanents que presenten els infants amb trastorns en el seu desenvolupament o que tenen el risc de patir-los. Aquestes intervencions, que han de ser considerades la globalitat de l'infant, han de ser planificades per un equip de professionals d'orientació interdisplicinar o transdisciplinar (Auxiliadora Robles-Bello & Sánchez-Teruel, 2013).

En aquest cas l'estimulació primerenca va ser possible gràcies a la família d'en Carlos que sempre va ser conscient de la dificultat que presentava i des del principi varen col·laborar activament amb metges, mestres i especialistes. La família té molta importància com a part del procés rehabilitador i educatiu del seu fill. (Cobacho, 2003). La implicació absoluta de la família va causar l'afectació emocional, incidint en major intensitat a la mare i a la germana gran, que va derivar en una disfèmia degut a causes emocionals. La disfèmia és una dificultat transitòria, la qual pot tractar-se d'un trastorn de base emocional, com va ser el cas de la germana gran (Fitó (coord) et al., 2010). La implicació de la família va aconseguir arribar a l'èxit del seu desenvolupament, tant en el llenguatge com en les relacions socials. S'ha aconseguit l'objectiu d'arribar a la normalitat social del llenguatge i a adquirir unes habilitats socials que fan que la seva vida sigui estable i feliç. Dins de l'excentricitat, pot viure la seva normalitat.

L'èxit del seu desenvolupament va ser gràcies al treball conjunt que va existir entre escola i família, ja que va fer que aquesta connexió entre tots dos contextos de desenvolupament fossin especialment importants en el cas de l'infant amb NEE, ja que facilita d'una banda la transferència i generalització del treballat a l'escola conjuntament amb els especialistes externs, i per una altra banda, la intervenció compartida promou en els pares un augment en el sentiment de competència que reverteix positivament en el desenvolupament de l'infant (Naranjo, 2010). L'estreta i directa col·laboració de la família va ser un aspecte molt positiu i essencial per la bona evolució d'en Carlos. Durant l'etapa escolar d'educació infantil, primària i secundària es donaren episodis de frustració que derivaren en problemes de conducta. En Carlos es frustrava davant situacions en les que no entenia el que li deien i que ell no sabia com expressar-se verbalment.

D'aquesta manera els infants que no poden expressar correctament els seus desitjos, idees o sentiments, ni compartir informacions ni estats mentals (intencions, emocions, esdeveniments...), i a més, no poden entendre consignes, converses i explicacions, els és molt difícil relacionar-se amb els altres i tenir una bona autoimatge i autoestima. Tendeixen a participar menys en les activitats socials i a tenir menys amics. Tenen més risc de trobar-se aïllats, sobretot en l'ESO, ja que en general tenen molt poques habilitats socials (Garrido et al., 2017). A en Carlos se li varen haver d'ensenyar habilitats socials, conductes socials adequades i l'aplicació de normes per poder relacionar-se amb la societat que l'envoltava i l'envoltaria en el seu futur. Actualment, és un jove amb una vida social enriquida on és acceptat, respectat i estimat.

Per aquest motiu, l'autoestima és un factor molt important a tenir en compte amb joves que manifesten aquesta dificultat. En el cas d'en Carlos durant l'educació infantil i primària va ser un infant molt respectat pels seus companys. En l'educació secundària obligatòria va canviar el seu grup-classe. La falta de comunicació de la seva dificultat als seus companys va causar situacions de burla on en Carlos va patir. Són joves amb una capacitat intel·lectual adequada que els fa ser conscients de les seves dificultats, a vegades tenen problemes per a relacionar-se i per això afecta el seu autoconcepte i la seva autoestima (*Educa y aprende*, 2019).

Les persones amb discapacitat conformen un grup vulnerable i nombrós al qual la manera en què s'estructura i funciona la societat ha mantingut habitualment en conegudes condicions d'exclusió. Aquest fet ha comportat la restricció dels seus drets bàsics i llibertats condicionant o obstaculitzant el seu desenvolupament personal així com gaudir dels recursos i serveis disponibles per a tota la població i la possibilitat de contribuir amb les seves capacitats al progrés de la societat. La integració social de les persones amb discapacitat és un dret constitucional, i correspon als poders públics dur a terme polítiques que eliminin les barreres que la impedeixen o dificulten (Red Vega & Puente Llorente, 2003).

El reconeixement de la discapacitat definitiva d'en Carlos va implicar una bona integració dins el món laboral, gaudint del respecte de la societat. És un deure reconèixer la discapacitat de les persones amb TEL greus, amb els avantatges que implica aquest reconeixement en l'accés al món laboral (*Atelca*, 2014). De tal manera ha pogut aconseguir, dins el possible, una resposta educativa i social

adequada hauria de passar pel reconeixement del TEL com una discapacitat, amb drets als suports i adaptacions a les que tenen dret altres joves amb discapacitat sensorial o motora, sense dèficit cognitiu (Monfort et al., 2014). En aquest sentit és important considerar el TEL com una discapacitat definitiva per tenir la comprensió de la societat i no fer passar aquesta per desapercebuda, ja que encara que físicament és invisible hi ha una realitat existent de les dificultats en el llenguatge que presenten les persones amb un trastorn específic del llenguatge.

## Referències bibliogràfiques


Aguado, G., Coloma, C. J., Martínez, A. B., Mendoza, E., Montes, A., Navarro, R., & Serra, M. (2015). Documento de consenso elaborado por el comité de expertos en TEL sobre el diagnóstico del trastorno. In *Revista de Logopedia, Foniatria y Audiologia* (Vol. 35, Issue 4, pp. 147–149). Elsevier Doyma. https://doi.org/10.1016/j.rlfa.2015.06.004

Aguilar-Mediavilla, E. (2004). Trastorno Específico del Lenguaje. Aguilar Alonso, À. y Aguilar Mediavilla, E. (eds.). *La persona con transtornos del lenguaje, del habla y de la voz*. Barcelona: PPU.

Arnedo Montoro, M. L., Carballo García, G., Cruz Brenguel, A., Fresneda López, M. D., Mendoza Lara, E., & Muñoz López, J. (2001). *Trastorno específico del lenguaje (TEL)* (Pirámide (ed.); 1st ed.). Madrid.

*Asociación TEL Galicia*. (2013). Guía Para La Intervención Del Ámbito Educativo. https://www.atelga.es/

*Atelca*. (2014). Missió. http://atelca.org/missio/

Auxiliadora Robles-Bello, M., & Sánchez-Teruel, D. (2013). *Atención Infantil Temprana En España Early Childhood Intervention in Spain*. *34*(2), 132–143. http://www.papelesdelpsicologo.es

Cobacho, A. (2003). Aceptación de un hijo con necesidades educativas especiales. *Revista de Psicologia*, 18.

Crespo-Eguílaz, N., & Narbona, J. (2006). Subtipos de trastorno específico del desarrollo del lenguaje: Perfiles clínicos en una muestra hispanohablante. *Revista de Neurologia*, *43*(SUPPL. 1), 24–30. https://doi.org/10.33588/rn.43s01.2006396

*DÍDE*. (2014). Familia y Docentes, La Clave Para La Detección Temprana Del TEL. http://educaryaprender.es/detectar-trastorno-especifico-lenguaje-tel-dide/

*Educa y aprende*. (2019). TEL o Trastorno Del Lenguaje Expresivo. https://educayaprende.com/tel-trastorno-especifico-del-lenguaje/

Fitó (coord), A., Roca, E., Carmona, J., Boix, C., Colomé, R., López, A., Sanguinetti, A., Caro, M., & Sans Fitó, A. (coord). (2010). Els trastorns de l'aprenentatge. *L'aprenentatge En La Infància i*

*l'adolescència: Claus per Evitar El Fracàs Escolar.*, 212. http://www.xtec.cat/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/02f312ee-beec-400e-8ff1-3f591b3d0468/trastorns aprenentatge faros.pdf

García Torres, D. (2020). *TRASTORNO ESPECÍFICO DEL LENGUAJE (TEL) – Abasevilla – Diógenes Logopeda*. http://www.abasevilla.com/trastorno-especifico-del-lenguaje/

Garrido, A., Guilló, N., Sagarra, M., & Perelló, J. (2017). *TRASTORN ESPECÍFIC DEL LLENGUATGE Orientacions per a mestres*. https://serveiseducatius.xtec.cat/credac-perebarnils/wp-content/uploads/usu1333/2018/01/GUIA-TEL-Educació-Infantil-i-Cicle-Inicial-EP-CREDA-Jordi-Perelló.pdf

González Blanca, L. (2018). Trastorno específico del lenguaje (TEL): concepto y características. *Revista Internacional de Apoyo a La Inclusión, Logopedia, Sociedad y Multiculturalidad*, *4*(4), 166–174. https://doi.org/10.17561/riai.v4.n4.14

Gortázar, M. (2017). *Trastorno especifico del desarrollo del lenguaje 1. Descripciòn y diagnóstico*. 1–16. https://personal.us.es/cvm/docs/m-gortazar/gortazar_descripcion_diagnostico.pdf

*La Asociación - Atelcu Cuenca*. (2020). https://atelcu.es/

Mendoza, E. (2001). *Trastorno específico del lenguaje (TEL)* (Pirámide (Ed.); 1st ed.). Madrid.

Mendoza, E. (2019). *CPAL*. El TEL: Un Trastorno Invisible. http://cpal.edu.pe/blog/el-tel-un-trastorno-invisible/

Monfort, M., Aguilar-Mediavilla, E., & Sastre Vidal, M. (2014). Primera jornada sobre el Transtorn Específic del Llenguatge. *ATELBA*.

Monfort, M., & Juárez Sánchez, A. (1993). *El niño que habla* (CEPE (Ed.); 1st ed.). Madrid.

Monfort, M., & Juárez Sánchez, A. (2004). *Leer para hablar* (ENTHA (Ed.); 5th ed.). Madrid.

Naranjo, B. A. (2010). Alumnos/as con NEE, familia y escuela, juntos por la integración. *Kaos GL Dergisi*, *75*, 147–173.

Red Vega, N., & Puente Llorente, R. (2003). Integración laboral de las personas con discapacidad. *Servicios Sociales y Política Social*, *62*, 15–30.

Woolfolk, A. (2010). El desarrollo del lenguaje. *Psicología Evolutiva*, *53*(9), 1689–1699. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004

# Annexos

ANNEX 1.

**Entrevista a la mare d'en Carlos.**

**M: Mare.**

**E: Entrevistadora (Andrea).**

E: Quan va començar la preocupació del llenguatge del teu fill Carlos?

M: La veritat, és que no vaig ser conscient fins que el meu pare em va advertir de que en Carlos no es comportava com un nin de la seva edat. En aquell moment, jo tenia una altra filla amb 2 anys i mig més gran que en Carlos i no prestava massa atenció a les diferències d'en Carlos fins que el meu pare em va avisar.

E: Quants membres sou a la vostra casa i a que us dedicau actualment?

M: A la nostra família som 5, el pare, tres fills i jo. En Carlos té dues germanes, una més gran que ell i l'altra més petita. La germana gran està estudiant el darrer any d'educació primària a la UIB i la petita estudia segon de la ESO. El meu homo és propietari d'una empresa de construcció i promoció d'habitatges. I jo, som mestra d'educació primària.

E: Vares arribar a pensar quina podia ser la causa de la dificultat del llenguatge d'en Carlos?

M: Sí, l'únic que em va fer pensar que podia ser la causa és que quan ell tenia 8 mesos va caure del llit provocant-li una commoció cerebral durant unes 24 hores. Però com que l'evolució va ser favorable ja no li vaig donar més importància fins que el meu pare em va advertir i vaig observar que ja tenia una edat de dir les seves primeres paraules i ell encara no xerrava.

E: Què és el primer que vares fer?

M: Primer de tot ho vaig consultar a la mestra d'educació infantil de la meva filla gran i ella em va aconsellar que anés a un neuropediatra. Així ho vaig fer i a través de les proves que se li varen passar ens varen derivar a l'otorrino i amb poc temps el varen operar 3 vegades de drenatges.

E: I després de l'operació, vareu notar alguna evolució?

M: Va millorar en quant a audició, perquè després de l'operació s'espantava amb sons com el del mòbil, si un globus s'explotava, en reunions de molta gent com en els aniversaris, quan abans no ocorria. Ens vàrem adonar de que en Carlos abans de les operacions no hi havia sentit.

E: Que vàreu fer després? La dificultat va desaparèixer?

M: Vàrem esperar 6 mesos per veure si el seu llenguatge evolucionava i en vistes de que no va ser així, vàrem veure que no havíem trobat la causa de la seva dificultat. Va ser un camí molt llarg de

molts de metges, mestres i especialistes. També, com que jo crec molt en la medicina natural, a més de donar-li un complement vitamínic vaig acudir a dos osteòpates que feien feina coordinada per fer-li massatges sacro-cranials. Encara que hi havia especialistes que eren reticents en aquest tractament després tots ens vàrem sorprendre de la millora d'en Carlos en quant a memoritzar paraules i ser capaç de recordar i verbalitzar vivències viscudes.

E: Què era el que més et preocupava d'en Carlos?

M: Em preocupava que no apareixia el llenguatge, que repetia totes les paraules que li dèiem, que no tenia comprensió i que per aquest motiu feia "rabietes". Jo anava anotant els canvis que anava fent tant en el llenguatge com en el seu comportament per donar la màxima informació possible als mestres i especialistes i així poder ajudar. Era curiós que en Carlos sempre tenia la necessitat de tenir un objecte en la mà, en el seu cas era una titella d'en Mickey Mousse. Sempre jugava amb ella, la feia volar, la passava per davant els seus ulls i l'acompanyava per tot. Encara ara la té i la guarda de record.

E: Tota aquesta aventura, com va afectar a la vostra família?

M: A les que més ens va afectar emocionalment va ser a la meva filla gran, n'Andrea, i a jo. La meva filla estava preocupada i a la vegada enfadada perquè ella volia un germà per jugar i el que tenia no xerrava. A més, em veia a jo sempre darrera ell, acompanyant-lo als metges i als especialistes i per tant, la vaig deixar de costat sense prestar-li atenció. Aquest fet va fer que ella mateixa veiés que el seu germà em necessitava molt i es va fer a un costat facilitant que jo estigués més amb ell. En quasi 5 anys que tenia n'Andrea, mirant enrere, ara pens que va ser un acte de maduresa per la seva part. No obstant, hi va haver conseqüències emocionals derivant en una disfèmia a n'Andrea quan va començar primer de primària. Jo, encara que estava molt preocupada i tenia molta pena i no entenia perquè m'havia tocat tenir un fill diferent, que no era com la resta dels altres nins, mai em vaig aturar d'acompanyar-lo i de formar-me en aquest tema per poder ajudar-lo i col·laborar amb els especialistes. Sempre vaig voler conèixer opinions de més d'un especialista, ja que volia ajudar de la millor manera possible al meu fill i sempre estaré agraïda d'haver tingut l'oportunitat de poder conèixer i compartir conversacions amb en Marc Monfort perquè a part de ser un gran professional és una gran persona.

E: Com han estat les etapes educatives d'en Carlos?

M: Tant a educació infantil com a primària molt bé, perquè hi va haver una feina conjunta amb els mestres i especialistes de l'escola i els especialistes externs. A la vegada que nosaltres col·laboràvem en tot moment. Una de les maneres era a través de dos quaderns de comunicació entre els mestres, els especialistes i jo. En canvi, a educació secundària no va anar tan bé. Era un escola nova per en Carlos, nous mestres, nous companys... Els mestres no es coordinaven entre ells per tant en Carlos tenia un excés de feina, això li suposava ansietat i nerviosisme i varen ser necessàries moltes reunions per a que a la fi alguns dels mestres entenguessin de quina manera podien ajudar en en Carlos. En quant als companys en cap moment se li va comentar la dificultat d'en Carlos i això va ser motiu de burles i bromes desagradables que en Carlos no entenia i li afectaven. A pesar de tot això, amb molt esforç perquè no tenia les adaptacions suficients, va aconseguir el títol d'ESO igual que la resta dels seus companys. I és d'agrair que després del gran esforç que va fer durant tota la secundària, tots els mestres estigueren d'acord en que ell era el mereixedor del premi a l'esforç que concedia la Conselleria d'Educació i per nosaltres va ser un gran orgull.

E: Què va fer després de la ESO?

M: Després de la ESO va estudiar formació professional a la Creu Roja d'auxiliar d'infermeria. Va sortir de l'àmbit d'institut per entrar a un hospital i encara que els mestres tenien constància de les seves dificultats no li feien cap tipus d'adaptació. Entre un poc de la meva ajuda, la seva dedicació i constància a l'estudi i la seva responsabilitat va fer que avui en dia sigui auxiliar d'infermeria i fa feina a una residència d'ancians.

E: Com afecta la seva discapacitat a la seva feina?

M: A la seva feina tenen la seva discapacitat en compte ja que en el 2017 li varen reconèixer com a discapacitat definitiva. Era important que en la seva feina sabessin les seves dificultats del llenguatge i la seva manera d'entendre el món. Era important que coneguessin el perfil d'al·lot que és i poder ser un més dins el seu lloc de feina completament integrat dins la normalitat d'una societat. I és tan responsable amb tot el que fa, que ja l'han fet fix a la feina.

E: Què destacaries d'en Carlos?

M: En Carlos és un al·lot molt carinyós, sociable i xerrador, encara que mai pensaríem que arribaríem a dir-li que callés un poc (rialles). Estic contenta de la feina feta, encara que sempre continuam treballant el llenguatge a casa i li corregim paraules i expressions que encara no formula correctament, però sé que tot el nostre esforç ha valgut i val la pena. I del que més orgullosa estic és de la seva força i positivitat, sempre està content i a tot li veu la part bona. El que jo volia és que en Carlos aconseguís el que aconseguís i fes el que fes fos feliç i te puc assegurar que aquest objectiu ja l'hem aconseguit.

ANNEX 2.

**Entrevista al padrí matern d'en Carlos.**

**P: Padrí.**

**E: Entrevistadora (Andrea).**

E: Quins aspectes varen fer que et donessis compte que alguna cosa li passava al teu nét Carlos? Quants d'anys tenia?

P: En Carlos tenia més o manco 2 anys i el que més em cridava l'atenció era que sempre jugava tot sol i no reclamava l'atenció de ningú. Únicament jugava a córrer, a ficar bolletes dins una botella de plàstic buida i a passar-se les mans per davant la cara. No mirava mai a la cara i quan el cridaves no feia cas, no xerrava i no entenia el que li dèiem. En aquell moment tenia dos néts més i era i som molt observador i sabia que alguna cosa passava.

E: Com ho vares comunicar a la teva filla?

P: Li vaig dir que mirés a en Carlos perquè no feia les coses pròpies que solen fer els nins de la seva edat.

E: Què va fer la teva filla quan li vares dir?

P: Me va escoltar i tot d'una va observar en Carlos. Va començar a comprovar la gran memòria que tenia per recordar i col·locar imatges d'objectes a una pantalla d'ordinador que havia vist abans o reproduir una coreografia de ball que havia vist només una vegada. Però el seu llenguatge no apareixia i el seu comportament era diferent.

E: Què penses de l'evolució d'en Carlos?

P: Pens que han fet molt bona feina tant la meva filla deixant-se la pell pel seu fill com tots els mestres que han ajudat a que en Carlos sigui qui és ara.

ANNEX 3.

**Entrevista a en Carlos.**

**C: Carlos (Protagonista de l'estudi).**

**E: Entrevistadora (Andrea).**

E: Què recordes de quan anaves a l'escola de Son Ferriol? I de l'institut?

C: A l'escola de Son Ferriol me'n record quan anava a educació infantil lo que més m'agradava era fer psico i també record que fèiem petits cercles quan ens contaven que era el que fèiem el cap de setmana i a la classe hi havia moltes juguetes. A primària més que tot perquè erem com una família i eren molt bons amics i el que més m'agradava eren les excursions que fèiem. Després d'això després començava una nova etapa a l'institut i va ser tot diferent per jo per lo tant els meus amics de Son Ferriol varen fer distanciament i s'institut me'n record que cada vegada que anava a classe tenia molta il·lusió perquè estava a una escola d'adults com que ja m'estic fent major i un nou aprenentatge. També recordo quan feia teatre que m'agradava un munté, i aquest activitat feia que era una cosa que m'inspirava molt i al llarg del curs anava fent nous amics i també record el darrer anys de l'institut que estava molt emocionat. També me'n record que feia quedades amb ells fora de l'institut i m'agradava anar.

E: Vares tenir problemes amb alguns companys a l'institut?

C: Si, amb alguns (no ho vol contar amb detalls perquè li afecta).

E: Recordes amb afecte o no a algun mestre/a?

C: He tingut mestres que m'han ajudat molt com na Miriam Montes, des del principi, des de 0 i a l'institut a una tutora en especial, na Joana. Els que me varen fer la vida impossible eren alguns mestres de l'institut.

E: I dels que t'ajudaven fora de l'escola?

C: Fora de l'escola na Marina, sa logopeda. Va venir al meu aniversari dels 18 anys i vulguis o no ja és part de la meva família.

E: Què recordes de la teva família quan eres petit?

C: Me'n record que quan era petit mu mare sempre m'acompanyava a les botigues, als metges, al supermercat i també record que varen fer un munt de viatges cada any tant a l'estiu com a l'hivern.

E: Quan t'adonares compte de que eres diferent als altres?

C: Me vaig donar compte quan tenia 10 anys, quan anava a cinquè de primària, allà és quan vaig fer l'explosió de preguntes a mu mare.

E: Que li vares demanar?

C: Perquè sempre he d'anar a logopèdia i volia anar al parc i estar amb els meus amics, perquè havia de fer exàmens diferents volia fer els mateixos dels altres i que si era a l'únic que li passava això.

E: I que et contestava?

C: Que tenia un disfàsia i me costava entendre i xerrar i em va mostrar fotos a l'ordinador del cervell i que era invisible que no es veia.

E: Com et senties?

C: Al final ho vaig comprendre i em vaig quedar més tranquil i així em podria defensar dient que tenia disfàsia.

E: Què vares estudiar després de l'ESO? Què t'agradava?

C: Després de l'ESO vaig estudiar formació professional de grau mitja d'auxiliar d'infermeria, en un principi volia fer lo de zelador sanitari però segons el director de la Creu Roja al veure les meves qualificacions d'ESO i amb lo nin responsable que era em varen recomanar l'FP d'auxiliar d'infermeria i així m'he quedat.

E: I ara fas feina?

C: Si, ara faig feina a la residència d'ancians de Can Carbonell i per lo tant m'han fet fixo. Vaig començar a fer feina del juny del 2018 però a diferents llocs. Primer va ser a Ca l'ardiaca, després a la clínica Rotger i ara estic a Can Carbonell.

E: Sabien de la teva discapacitat? La tenien en compte?

C:Si, sabien de la meva discapacitat. Tots em tractaren bé, menys a un lloc.

E: Què recordes dels companys durant tot el temps que has estudiat?

C: Record que anava a cases dels amics a fer treballs en grup i va ser divertit i aniversaris també.

E: Actualment, quins són els teus grups d'amics?

C: Actualment els meus amics són de l'institut com de fora de l'institut, els he anat coneixent d'altres amics i s'ha anat ampliant el grup. També tinc un grups d'amics amb discapacitat, la meva millor amiga te síndrome de down, organitzem festes i ens veiem.

E: Sé que la teva mare et va ajudar molt, què em pots dir d'ella?

C: Pues que mu mare és una exemple per a mi i per jo ha estat un amor incondicional i que ha estat el meu suport a la meva vida i ho seguirà essent.

E: Et fa ganes contar-me alguna cosa més que t'hagi passat?

C: M'agradaria estudiar algo més d'auxiliar d'infermeria, ampliar els meus estudis i fa sis mesos em vaig treure el carnet de conduir i ja tinc cotxe i la meva mare diu que faig massa via a les rotondes (rialles).

ANNEX 4.

## Recordando oraciones (RO)

| Start Point | Materials Needed | Repetitions | Discontinue Rule |
|---|---|---|---|
| Ages 9–11 start at Item 1. Ages 12–14 start at Item 4. Ages 15–21 start at Item 8. If the student does not pass the first 2 consecutive items, drop back to Item 1. | Manual del examinador | None | After 6 consecutive zero scores |

Circle 3 if the sentence is repeated exactly, circle 2 if there is one error, circle 1 if there are two or three errors, and circle 0 if there are four or more errors. Record errors by marking edits to the sentences, or write the incorrect response verbatim in the space provided. Refer to the Manual del examinador, chapter 2, for more information on how to use editing symbols.

| Editing Symbols | omission terminaron | repetition Fue puesta.... | addition word el por Papá | transposition conejito café | substitution word la |
|---|---|---|---|---|---|

**Trial 1** Mi hermana está en el sexto grado.

**Trial 2** ¿Enseña lectura el señor López?

| | | OK | 1 Error | 2–3 Errors | 4+ Errors |
|---|---|---|---|---|---|
| 9–11 | 1. ¿No terminaron los niños la prueba? | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 2. ¿Fue puesta la carta por correo? | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 3. Esta nota fue enviada por mi maestra. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 12–14 | 4. La bebita de Carmen jugó con la muñeca. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 5. Mi amigo no llevó su almuerzo a la escuela. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 6. ¿Se le olvidó al estudiante hacer su tarea? | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 7. ¿Decidió la familia comprar un carro nuevo? Alternates for *carro*: coche, auto, automóvil | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 15–21 | 8. Pedro no encontró al amigo que quería jugar con él. el | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 9. El gato que se sube a la mesa es el más travieso. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 10 María preparó la cena y luego lavó los platos. preparó | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 11. El niño sacó buenas notas y su papá lo llevó de paseo. le | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 12. Ella decidió jugar básquetbol aunque le dolía la rodilla. Alternate for *básquetbol*: baloncesto | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 13. El conejito café se comió todas las zanahorias en el jardín. le | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 14. Rosa quería comprarse el vestido, aunque no le quedaba bien. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 15. El desayuno y la cena fueron preparados por Papá. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 16. Los juguetes nuevos fueron donados por los niños y sus papás. sus papas y sus niños donadas fueron donadas | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 17. El señor que trae el correo a mi casa es mi vecino. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | 18. La ropa no fue doblada y guardada por los niños. sus | 3 | 2 | 1 | 0 |
| | **Column Subtotals** | | | | |

## Recordando oraciones (RO) *continued*

| | OK | 1 Error | 2–3 Errors | 4+ Errors |
|---|---|---|---|---|
| 19. La niña que había perdido su anillo estaba muy triste. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 20. Porque los niños están cansados, se van a acostar temprano.<br>^ que | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 21. El papá cortó madera (hizo un) carrito y se lo (regaló) a su hijo.<br>le llevó en el  llevó | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 22. Los niños no pudieron encontrar los abrigos (que su papá empacó anoche.)<br>sus  porque él no se la empacó | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 23. El artista no pudo vender los cuadros (que pintó el mes pasado.)<br>del mes pasado porque no estaban en venta | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 24. El niño se bañó, se vistió, se desayunó y se fue a la escuela.<br>X | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 25. Los niños le mandaron flores a su abuelita (quien cumplió años el domingo)<br>X  abuela  con quien cumplió años | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 26. Si Papá hubiera tenido dinero extra, nos habría llevado al circo. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 27. La niña estaba alegre porque encontró su perrito que (se le había) perdido.<br>a ^  estaba | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 28. Los compañeros le mandaron una tarjeta a la alumna que se (enfermó ayer.)<br>Alternate for *mandaron*: enviaron  pusa enferma | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 29. Antes que el gatito fuera traído a casa, (tuvieron que comprar) comida.<br>le compraran  * CARLOS, HA NECESITADO REPETICION DE ESTA FRASE. | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 30. Después que los niños cenaron (le pidieron a su papá permiso para ir afuera)<br>de ^  les pidió permiso a papá para que salieran | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 31. Después (que hubieron) jugado en la piscina, la mamá les (pidió) que se secaran.<br>de que hubieran  X  dijo | 3 | 2 | 1 | 0 |
| 32. Si los alumnos hubieran estudiado más (habrían) sacado (mejores) (notas)<br>hubieran  más nota | 3 | 2 | 1 | 0 |
| **Column Subtotals** | | | | |
| **Sum of Column Subtotals = Raw Score** | | | | |

### Recordando Oraciones Item Analysis

| Category | Items |
|---|---|
| Active Declarative with | |
| Conjunction deletion | 24 |
| Coordination | 10, 11, **18**, 21 |
| Subordinate clause | 12, 14, 20, 26, 29, 30, 31, 32 |
| Relative clause | 8, 9, 17, 19, **22**, **23**, 25, 27, 28 |
| Verb phrase | 4 |
| Prepositional phrase | 13 |
| Negative | **1**, 5, 8, **18**, **22**, **23** |
| Interrogative | **1**, 2, 6, 7 |
| Passive Declarative | 3 |
| Passive with coordination | 15, 16, **18** |

*Note.* Items in bold, colored type appear in more than one category.

ANNEX 5.

## Formulación de oraciones (FO)

| Start Point | Materials Needed | Repetitions | Discontinue Rule |
|---|---|---|---|
| Ages 9–21 take Demo and Trials Set 2 and start at Item 1. | Manual de estímulos 1<br>Tape recorder (optional) | One allowed | After 6 consecutive zero scores |

Write the student's responses VERBATIM in the spaces provided. Refer to chapter 2 in the Manual del examinador for scoring guidelines.

**Set 2**

**Demo** diccionario *La niña está buscando una palabra en el diccionario*

**Trial 1** leyendo _____

**Trial 2** cuando _____

| | | Score | | |
|---|---|---|---|---|
| 1. niños | Los niños están jugando a la videocamola. | 2 | 1 | 0 |
| 2. escuela | Los niños salen de la escuela. | 2 | 1 | 0 |
| 3. corriendo | Los niños están corriendo por el patio. | 2 | 1 | 0 |
| 4. la niña más pequeña<br>Alternate for *pequeña*: chiquita | La niña más pequeña está jugando con la comida. | 2 | 1 | 0 |
| 5. el animal más grande | El animal más grande es el perro. | 2 | 1 | 0 |
| 6. por fin | Por fin ha terminado la clase | 2 | 1 | 0 |
| 7. rápidamente | El niño sale rápidamente a jugar al fútbol y comiéndose una galleta. | 2 | 1 | 0 |
| 8. caminando | El señor está caminando enmedio de la carretera junto con su perro. | 2 | 1 | 0 |
| 9. nunca | La tienda de las bicicletas nunca está (abierta.) CONCORDANCIA GÉNERO | 2 | 1 | 0 |
| 10. tercera | La señora está en la tercera (fila) del supermercado. CONCEPTO | 2 | 1 | 0 |
| 11. mejor | El tomate es el mejor de los productos del supermercado. | 2 | 1 | 0 |
| 12. en vez de | El niño en vez de estudiar está jugando al fútbol. | 2 | 1 | 0 |
| 13. mientras | Mientras los abuelos están arreglando el huerto el perro y el gato corren. | 2 | 1 | 0 |
| 14. antes | Antes de hablar con los amigos llega el bus escolar. | 2 | 1 | 0 |
| | **Column Subtotals** | | | |

## Formulación de oraciones (FO) *continued*

| | | Score | | |
|---|---|---|---|---|
| 15. al mismo tiempo | Los chicos están cocinando los dos al mismo tiempo. | 2 | 1 | 0 |
| 16. y | Los niños están viendo la televisión y los padres están leyendo. | 2 | 1 | 0 |
| 17. aunque | El chico le dijo a su colega de ir con el maratón aunque el chico lleva el brazo escayolado. | 2 | 1 | 0 |
| 18. cualquier | Cualquier libro de estos que le ofrece a la chica, el niño se quedará con alguno de esos libros. | 2 | 1 | 0 |
| 19. hasta que | Hasta que el agente no de una nueva señal los caminantes podrán cruzar el paso de cebra. | 2 | 1 | 0 |
| 20. a menos que | El chico va corriendo detrás del autobús escolar a menos que el conductor lo vea y se pare | 2 | 1 | 0 |
| 21. a pesar de que | A pesar de que paguemos juntos la comida, la pagamos por separado. | 2 | 1 | 0 |
| 22. pero | El chico quiere coger algo de la nevera pero no hay suficiente comida. | 2 | 1 | 0 |
| 23. o | La chica va mirando lo que quiere a mientras el chico pide lo que el desea. | 2 | 1 | 0 |
| 24. tan pronto como | Los chicos llegarán de sus hogares tan pronto como estando en la calle. | 2 | 1 | 0 |
| 25. sin embargo | Los hermanos se pelean y la madre se acerca sin embargo buscan soluciones para saber que ha pasado. | 2 | 1 | 0 |
| 26. por lo tanto | Un grupo de jóvenes deciden qué hacer después del parque por lo tanto se van a cenar a un restaurante. | 2 | 1 | 0 |
| | **Sum of Column Subtotals = Raw Score** | | | |

### Formulación de Oraciones Item Analysis

| Category | Items |
|---|---|
| Noun | 1 (niños), 2 (escuela), **4** (la niña más pequeña/chiquita) |
| Verb | 3 (corriendo), 8 (caminando) |
| Adjective | **4** (más pequeña), **5** (más grande), 10 (tercera), 18 (cualquier) |
| Adverb | 6 (por fin), 7 (rápidamente), 9 (nunca), 11 (mejor) |
| Conjunctive Adverb | **12** (en vez de) |
| Conjunction | |
| Coordinating | 16 (y), 22 (pero), 23 (o) |
| Subordinating | 13 (mientras), 14 (antes), 17 (aunque), **20** (a menos que), **21** (a pesar de que) |
| Phrases | **4** (la niña más pequeña/chiquita), **5** (el animal más grande), **12** (en vez de), 15 (al mismo tiempo), 19 (hasta que), **20** (a menos que), **21** (a pesar de que), 24 (tan pronto como), 25 (sin embargo), 26 (por lo tanto) |

*Note.* Items in bold, colored type appear in more than one category.

ANNEX 6.

## Clases de palabras 2 (CP2, Ages 9–21)

| Start Point | Materials Needed | Repetitions | Discontinue Rule |
|---|---|---|---|
| Ages 9–21 start at Item 1. | Manual del examinador | One allowed | After zero scores on the first part of 6 consecutive items |

**Receptive:** Circle the words that the student gives in response. Circle 1 for a correct pair and 0 for an incorrect pair. The correct choices are in color. Even if the student gives an incorrect word pair, present the second part of the item.

**Expressive:** Ask, **¿Cómo se relacionan las palabras _____ y _____?** or **¿Por qué van juntas las palabras _____ y _____?** Correct responses are listed. If the student's response is similar or close to one of the responses, circle it and score it as 1 point. If the student gives a response that is not listed, write it in the space provided.

**Demo**
a) **pez** b) leche c) **aleta** d) araña
Peces tienen aletas./Usan las aletas para nadar.

**Trial 1**
a) oscuro b) **caliente** c) suave d) **frío**
Describen la temperatura o el clima.

**Trial 2**
a) toser b) **sonreír** c) dormir d) **reír**
Demuestran que algo es placentero o que sea placentero/que alguien está feliz.

| | | | | | Receptive Score | Expressive Score |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1. | a) silla | b) imán | c) **lápiz** | d) **papel** | 1 0 | |
| | Se usa el lápiz para escribir sobre el papel. | | | | | 1 0 |
| 2. | a) ventana | b) **tenedor** | c) **plato** | d) azul | 1 0 | |
| | Se usan cuando se come. | | | | | 1 0 |
| 3. | a) **escoba** | b) **piso** | c) sol | d) carro | 1 0 | |
| | Se usa la escoba para barrer el piso. | | | | | 1 0 |
| 4. | a) **estudiante** | b) avión | c) **escuela** | d) fresa | 1 0 | |
| | Un estudiante va a la escuela. | | | | | 1 0 |
| 5. | a) **estampilla** | b) cama | c) **sobre** | d) pelota | 1 0 | |
| | Alternates for *estampilla*: timbre, sello; for *pelota*: bola | | | | | |
| | Se pega la estampilla al sobre./Se usan para enviar cartas por el correo. | | | | | 1 0 |
| 6. | a) carro | b) **hospital** | c) **enfermera** | d) pan | 1 0 | |
| | Alternates for *carro*: coche, auto, automóvil | | | | | |
| | Una enfermera trabaja en un hospital. | | | | | 1 0 |
| 7. | a) camino | b) **avión** | c) pez | d) **piloto** | 1 0 | |
| | Alternate for *camino*: sendero | | | | | |
| | Un piloto vuela el avión. | | | | | 1 0 |
| 8. | a) servilleta | b) casa | c) **calcetín** | d) **zapato** | 1 0 | |
| | Alternate for *calcetín*: media | | | | | |
| | Se usan en los pies. | | | | | 1 0 |
| 9. | a) **refrigerador** | b) cortina | c) piso | d) **cocina** | 1 0 | |
| | Alternate for *refrigerador*: nevera | | | | | |
| | El refrigerador va en la cocina. | | | | | 1 0 |
| 10. | a) **jabón** | b) puerta | c) **toalla** | d) espejo | 1 0 | |
| | Alternate for *toalla*: paño | | | | | |
| | Se usan cuando uno se baña. | | | | | 1 0 |
| 11. | a) **árbol** | b) tijeras | c) plástico | d) **madera** | 1 0 | |
| | La madera viene de los árboles. | | | | | 1 0 |
| 12. | a) **llave** | b) **metal** | c) alfombra | d) plato | 1 0 | |
| | Las llaves están hechas de metal. | | | | | 1 0 |
| 13. | a) reloj | b) **papel** | c) **libro** | d) regla | 1 0 | |
| | Los libros están hechos de papel. | | | | | 1 0 |
| 14. | a) carro | b) **pala** | c) luna | d) **tierra** | 1 0 | |
| | Se usa la pala para excavar la tierra. | | | | | 1 0 |
| | | | | **Receptive and Expressive Score Subtotals** | | |

DIV QUE CAP ES RELACIONA

## Clases de palabras 2 (CP2, Ages 9–21) *continued*

| | | | | | Receptive Score | Expressive Score |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 15. | a) **multiplicación** | b) **división** | c) revisión | d) perímetro | 1 0 | |
| | Se refieren a la matemática. | | | | | 1 0 |
| 16. | a) **vela** | b) parque | c) **cera** | d) espejo | 1 0 | |
| | Las velas están hechas de cera. | | | | | 1 0 |
| 17. | a) año | b) **minuto** | c) **segundo** | d) verano | 1 0 | |
| | Los segundos forman un minuto./Un minuto está formado por segundos. | | | | | 1 0 |
| 18. | a) **fiesta** | b) solo | c) catástrofe | d) **celebración** | 1 0 | |
| | Ocasiones cuando la gente se junta para celebrar algo. | | | | | 1 0 |
| 19. | a) **suma** | b) sustitución | c) área | d) **resta** | 1 0 | |
| | Se refieren a la matemática. | | | | | 1 0 |
| 20. | a) fiesta | b) **concurso** | c) **competencia** | d) estudiante | 1 0 | |
| | Eventos en los cuales personas están compitiendo. | | | | | 1 0 |
| 21. | a) clase | b) **concierto** | c) debate | d) **orquesta** | 1 0 | |
| | Tienen que ver con tocar y escuchar música. | | | | | 1 0 |
| 22. | a) **día** | b) mañana | c) siglo | d) **semana** | 1 0 | |
| | Un día forma parte de una semana./Una semana está formada por días. | | | | | 1 0 |
| 23. | a) **mucho** | b) delgado | c) **poco** | d) sucio | 1 0 | |
| | Describen cuánto hay de algo./Cantidad. | | | | | 1 0 |
| 24. | a) separar | b) sufrir | c) **ascender** | d) **elevarse** | 1 0 | |
| | Significan ir hacia arriba. | | | | | 1 0 |
| 25. | a) **mirando** | b) **escuchando** | c) bailando | d) enseñando | 1 0 | |
| | Son sentidos./Se hacen con partes del cuerpo. | | | | | 1 0 |
| 26. | a) liso | b) **nada** | c) **todo** | d) quieto | 1 0 | |
| | Describen cuánto hay de algo./Cantidad. | | | | | 1 0 |
| | | | | **Receptive and Expressive Raw Scores** | | |
| | | | | **Sum of Receptive + Expressive Raw Scores = CP2 Total Raw Score** | | |

### Clases de Palabras 2 Item Analysis

| Category | Items |
|---|---|
| School Concepts | 1 (lápiz, papel), 4 (estudiante, escuela), 15 (multiplicación, división), 19 (suma, resta) |
| Sports/Recreation | **18** (fiesta, celebración), 20 (concurso, competencia), 21 (concierto, orquesta) |
| Home | 2 (tenedor, plato), 3 (escoba, piso), 5 (estampilla, sobre), 9 (refrigerador, cocina), 10 (jabón, toalla), **11** (árbol, madera), 14 (pala, tierra) |
| Clothing | 8 (calcetín, zapato) |
| Transportation | 7 (avión, piloto) |
| Community | 6 (hospital, enfermera), **18** (fiesta, celebración) |
| Materials | **11** (árbol, madera), 12 (llave, metal), 13 (papel, libro), 16 (vela, cera) |
| Time/Quantity | 17 (minuto, segundo), 22 (día, semana), 23 (mucho, poco), 26 (nada, todo) |
| Verbs | 24 (ascender, elevarse), 25 (mirando, escuchando) |

*ote.* Items in bold, colored type appear in more than one category.

ANNEX 7.

## Definiciones de palabras (DP)

| Start Point | Materials Needed | Repetitions | Discontinue Rule |
|---|---|---|---|
| Ages 10–21 start at Item 1. | Manual del examinador | One allowed | After 7 consecutive zero scores |

Record the student's response in the space provided. If a response is vague or incomplete, but you think the student is on the right track, you may prompt for a more complete response by saying, **Dime más.**

**Demo** La *jirafa* está allá.

**Trial 1** Mamá preguntó, "¿Te gustaría *mantequilla* en tu pan?"

**Trial 2** Abuela dijo: "Tú tienes tu cuarto bien *ordenado*."

**Score**

1. **secreto** **Mi hermanito dijo, "Yo tengo un secreto."**

Cuando te cuentan una cosa y no quieres que nadie más la sepa.

2 points: one of the following
- algo oculto
- algo no dicho al público
- lo que no puedes decir
- algo privado

1 point: one of the following
- algo que no quiere decir
- an example (No quería decirle a mi mamá que rompí la ventana.)

2 1 0

2. **solución** **El maestro le preguntó a los estudiantes, "¿Encontraron una solución?"**

Cuando, para resolver un ejercicio de mates siempre haz una respuesta.

2 points: one of the following
- una respuesta
- resolver algo
- resuelve un problema

1 point: one of the following
- arreglar algo
- encuentras qué hacer
- an example (A mi hermano le dieron trabajo para tener dinero.)

2 1 0

3. **obligatorio** **El jefe dijo, "Esta es una junta obligatoria."**

Cuando te lo dicen tienes que hacerlo si o si.

2 points: one of the following
- algo que debes hacer
- no es opcional
- a fuerza/mandato

1 point: an example
- como mi mamá nos obliga a lavar los trastes

2 1 0

4. **medalla** **El general dijo, "¡Usted merece esta medalla!"**

algo de plata, oro que te dan cuando ganas una carrera, un premio.

2 points: two of the following
- un disco de metal con una inscripción
- premio/recompensa
- para señalar un logro/en una competencia
- un reconocimiento
- an example (Me dieron una cuando gané una carrera.)

1 point: one of the above

2 1 0

**Score**

5. **población** **El visitante preguntó, "¿Cuál es la población de esta ciudad?"**

Personas que viven en un pueblo

2 points: one of the following
- número de personas que habitan en un sitio
- la cantidad de gente en un lugar o ciudad
- un pueblo/una ciudad

1 point: an example
- El censo recoge información acerca de la población.

2 1 0

6. **piano** **Maria dijo, "Estoy aprendiendo a tocar el piano."**

Instrumento musical con teclas (pim, pim).

2 points: two of the following
- instrumento de música/para tocar música
- compuesto de cuerdas que vibran y producen notas
- que posee teclas con diferentes sonidos

1 point: one of the above

2 1 0

7. **voluntario** **El presidente del club dijo, "Necesitamos un voluntario."**

Quien se ofrece para donar sangre, para hacerse pruebas de una futura vacuna

2 points: one of the following
- una persona que se ofrece a hacer algo
- cuando trabajas de gratis
- algo que no es obligatorio

1 point: an example
- Mi mamá es una voluntaria en mi escuela.

2 1 0

8. **firma** **El maestro dijo, "Tendrán que obtener la firma de sus padres."**

La firma de padres o tutor legal, si estás de acuerdo con una intervención quirúrgica.

2 points: two of the following
- Escribe tu nombre.
- Se necesita en un documento importante.
- autorización, aprobación
- an example (Mi mamá tuvo que poner su nombre en el papel de la escuela.)

1 point: one of the above

2 1 0

**Subtotal**

## efiniciones de palabras (DP) *continued*

**Score**

**concursante** **El anunciador dijo, "¡Este es nuestro último concursante!"**

Persona que participa en una competición de música, de cocina.

2 points:
- alguien/una persona que participa en una competencia o juego

1 point: one of the following
- un participante en una actividad
- alguien que concursa
- un participante

2 1 0

**rutina** **El jefe les dijo a los empleados, "Tenemos una rutina de cómo hacer el trabajo."**

Horarios establecidos, como tienes que seguir las tareas / Lo que se hace cada día.

2 points: two of the following
- secuencia de acciones o trabajo
- un horario/algo que se repite (todos los días, semanas, etc.)
- un plan/una organización
- an example (En la clase de aerobics hacemos los mismos pasos.)

1 point: one of the above

2 1 0

**desierto** **El piloto dijo, "Estamos volando sobre un desierto."**

Isla con arena / No hay playa, casetas y nadie.

2 points: two of the following
- lugar donde hay mucha arena
- lugar donde no hay vegetación
- lugar donde no hay mucha lluvia

point: one of the above

2 1 0

**rompeta** **El músico dijo, "Esta fue mi primera trompeta."**

Instrumento musical, tienes que soplar como una flauta y tapar agujeros.

points: two of the following
- instrumento de música/toca música
- tiene teclados/un teclado
- puede soplar

point: one of the above

2 1 0

**ecibo** **El mesero dijo, "Aquí está su recibo."**

Pides la cuenta y te dice la que tienes que pagar

points: two of the following
- para comprobar/dar evidencia/confirma
- de un pago/de la cantidad de un gasto
- un "bill"
- lo que te di cuanto te gastaste

point: one of the above

2 1 0

**rtilizante** **El campesino dijo, "Necesitamos aplicar fertilizante."**

points: two of the following
- químico/vitaminas
- pone en la tierra/ponen en las plantas
- para que las plantas crezcan rápido

point: one of the above

2 1 0

**Score**

15. **leyenda** **Mi maestro dijo, "Esta es una leyenda interesante."**

Historia que ha pasado hace muchísimos años.

2 points
- una guía/una llave para identificar lugares en un mapa

2 points: two of the following
- historia ficticia/historia antigua
- pasada de generación a generación en la cultura de una sociedad
- an example: (como la leyenda de Popocatépetl e Iztaccíhuatl)

1 point: one of the above

2 1 0

16. **explorador** **El maestro de ciencias sociales dijo, "El fue un explorador famoso."**

Persona que busca piedras misteriosas, arqueólogas, huesos de dinosaurios, de cofres, de oro, plata.

2 points: two of the following
- persona que viaja/busca/descubre/investiga lugares nuevos/cosas nuevas
- an example (Cristóbal Colón)

1 point: one of the above

2 1 0

17. **protesta** **El reportero dijo, "La multitud se reunió para hacer una protesta."**

Grupo de personas que se manifiestan porque no están de acuerdo.

2 points: two of the following
- una operación/una huelga
- objeción/queja/no está de acuerdo/reclamar
- acción recomendada para resolver un problema/para encontrar una solución
- pelea algo
- an example (cuando alguien piensa que algo no es justo en el trabajo)

1 point: one of the above

2 1 0

18. **siglo** **El reportero dijo, "¡Estas son las noticias más importantes del siglo!"**

[A década] que ha pasado hace 100 años.

2 points: one of the following
- cien años
- una época
- mucho tiempo

1 point
- cien

2 1 0

19. **biografía** **El bibliotecario dijo, "Esta es una biografía buena."**

2 points: two of the following
- un escrito/un libro/una historia
- sobre la vida de una persona
- escrita por alguien más
- an example (un libro sobre César Chávez)

1 point: one of the above

2 1 0

**Subtotal**

***Definiciones de palabras*** *continued on next page.*

## Definiciones de palabras (DP) *continued*

Score

20. **recomendar** **La bibliotecaria dijo, "Te recomiendo que leas este libro."**

Porque es muy interesante. Le recomiendan porque le ha gustado la película.

2 points: two of the following
- dar una aprobación/sugerencia/aconsejar
- quién es la persona apropiada para hacer algo específico
- an example (cuando te dicen que alguien es bueno para hacer algo)

1 point: one of the above

2 1 0

21. **evaporación** **El cocinero dijo, "Cubre la olla para prevenir evaporación."**

2 points: both of the following
- agua
- convierte en un gas/transforma en humo

1 point: an example
- cuando hace mucho calor afuera, el agua se desaparece

2 1 0

22. **compensación** **El trabajador dijo, "Estoy contento con mi compensación."**

A su esfuerzo y constancia ha conseguido muchas cosas.

2 points:
- recompensa
- renumeración
- remediar/rectificar una mala situación

2 points: two of the following
- salario/pago/dinero
- por servicios
- dinero
- an example (cuando le dan dinero a alguien por algún daño)

1 point: one of the above

2 1 0

23. **sequía** **El campesino dijo, "Estoy preocupado por la sequía."**

2 points: two of the following
- periodo prolongado/larga duración
- sin ninguna lluvia/tiempo seco
- escasez de agua/falta de agua

1 point: one of the above

2 1 0

Score

24. **pacto** **Los amigos se dijeron uno al otro, "¡Hagamos un pacto!"**

Un grupo de personas se pone de acuerdo como si fuera una promesa.

2 points: one of the following
- un acuerdo
- una unión
- un contrato
- una alianza
- un trato

1 point: one of the following
- un compromiso
- una promesa
- an example (Mi amiga y yo hicimos un pacto de ser amigas siempre.)

2 1 0

25. **tolerancia** **El dueño de propiedad dijo, "Tengo poca tolerancia para las fiestas."**

2 points: one of the following
- paciencia
- aguantar cosas
- soportar algo o a alguien que te molesta
- aceptación

1 point: an example
- Debo tolerar a mi hermana cuando ella me molesta.

2 1 0

26. **optimismo** **Le dije a mi amigo, "Me gusta tu optimismo."**

Persona muy positiva, actitudes sobrevaloradas y la gente la quiere. Que le van a ir bien las cosas y no piensa en nada negativo.

2 points: one of the following
- como ser positivo
- pensar en cosas buenas
- tiene esperanza

1 point: one of the following
- una manera de ver las cosas
- actitud
- an example (El hombre nunca perdió la esperanza de ser rescatado.)

2 1

| | |
|---|---|
| **Subtotal** | |
| **Sum of Subtotals = Raw Score** | |

### Definiciones de Palabras Item Analysis

| Category | Items |
|---|---|
| Science | 2 (solución), 11 (desierto), 14 (fertilizant 21 (evaporación), 23 (sequía) |
| Social Studies | 3 (obligatorio), 5 (población), 7 (voluntario), 10 (rutina), 16 (explorad 17 (protesta) 18 (siglo), 24 (pacto), 25 (tolerancia) |
| Language/Literature/ Art | 1 (secreto), 4 (medalla), 6 (piano), 12 (trompeta), 15 (leyenda), 19 (biograf 20 (recomendar), 26 (optimismo) |
| World/Community Knowledge | 8 (firma), 9 (concursante), 13 (recibo), 22 (compensación) |